

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24 00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04, 29-35-69

ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

TELEFON DYŻURNY: 21-34-34

BDF/189/12/87

POCZUCIE ZAGROŻENIA MATERIALNEGO POZIOMU ŻYCIA
W PODSTAWOWYCH GRUPACH SPOŁECZNO-ZAWODOWYCH

Lipiec 1987 r.

Z wielu badań przeprowadzonych przez CBOS, a także przez inne ośrodki badawcze wynika, że miesięczne dochody większości gospodarstw domowych wystarczają obecnie zaledwie na zaspokojenie podstawowych potrzeb. Opierając się na wynikach badania "Jak nam się żyje" zrealizowanego w dniach 20 stycznia-20 lutego¹, można powiedzieć, że gospodarstwa domowe większości dorosłych mieszkańców kraju nie czują się przygotowane na nieprzewidziane wydatki i żyją w obawie o własną sytuację materialną lub co najwyżej z nadzieją, że nie ulegnie ona w najbliższej przyszłości pogorszeniu. Potwierdza to poziom indeksu zadowolenia utworzonego z dokonywanych przez respondentów ocen stopnia ogólnego zadowolenia z życia oraz z sześciu badanych elementów warunków życia /sytuacja materialna, warunki mieszkaniowe, wyposażenie mieszkania w meble i inne sprzęty trwałego użytku, dochody miesięczne, odżywianie, odzież/. Jego wartość znajduje się na granicy pomiędzy zadowoleniem i niezadowoleniem i wskazuje na nikłą przewagę ocen pozytywnych². Celem tego opracowania jest identyfikacja grup społecznych najsilniej odczuwających efekty kryzysowego obniżenia poziomu życia.

1. Oceny własnej sytuacji materialnej w podstawowych grupach społeczno-zawodowych

W porównaniu z innymi grupami społeczno-zawodowymi najlepiej oceniają własną sytuację materialną przedstawiciele inteligencji, technicy oraz pracownicy handlu i usług, średnio, przeciętnie - urzędnicy oraz robotnicy wykwalifikowani, najgorzej - emeryci i renciści, a także robotnicy niewykwalifikowani /tab. 1/. Oceny te są zbieżne ze stopniem zadowolenia z sytuacji materialnej /tab. 2/. Na tle sytuacji innych gospodarstw czują się upośledzeni przede wszystkim emeryci i renciści oraz robotnicy niewykwalifikowani /tab. 3/. Oni też w największym stopniu odczuwają napięcie domowego budżetu. Miesięczny dochód przypadający obecnie na

¹ Badaniem objęto 1500-osobową losową reprezentację dorosłych mieszkańców kraju.

² Wartość indeksu może się wahać w granicach od 0 /brak zadowolenia/ do 1000 /maksymalne zadowolenie/. Ogólna wartość dla badanej zbiorowości wynosi 553 punkty.

Tabela 1. Ocena sytuacji materialnej gospodarstwa domowego w podziale na grupy społeczno-zawodowe
w procentach

Grupy społeczno-zawodowe	Sytuacja materialna				
	dobra	raczej dobra	średnia, przeciętna	raczej zła	zła
Inteligencja	21,7	16,7	48,6	10,0	3,0
Technicy, pracownicy handlu i usług	20,2	15,6	52,3	8,3	3,6
Urzednicy	8,1	8,8	70,9	8,1	4,1
Robotnicy:					
- wykwalifikowani	9,5	6,8	67,9	10,2	5,6
- niewykwalifikowani	7,0	7,7	60,0	16,2	9,1
Rolnicy	15,1	10,3	57,5	10,3	6,8
Emeryci i renciści	5,7	8,0	54,8	19,0	12,5
Ogółem	11,1	9,5	59,6	12,4	7,4

Tabela 2. Ocena zadowolenia z sytuacji materialnej własnego gospodarstwa domowego w podziale na grupy społeczno-zawodowe
w procentach

Grupy społeczno-zawodowe	Zadowoleni	Raczej zadowoleni	Częściowo zadowoleni, częściowo niezadowoleni	Raczej niezadowoleni	Niezadowoleni
Inteligencja	13,3	28,3	40,0	10,0	8,4
Technicy, pracownicy handlu i usług	19,3	20,2	43,1	12,8	4,6
Urzednicy	6,8	20,3	48,5	16,9	7,5
Robotnicy:					
- wykwalifikowani	10,2	16,3	55,4	9,8	8,3
- niewykwalifikowani	9,2	22,3	37,7	16,2	14,6
Rolnicy	17,2	28,8	34,2	11,2	8,6
Emeryci i renciści	9,5	18,9	30,7	21,6	19,3
Ogółem	12,4	21,2	40,9	14,6	10,9

Tabela 3. Ocena własnej sytuacji materialnej w porównaniu z innymi gospodarstwami w podziale na grupy społeczno-zawodowe w procentach

Grupy społeczno-zawodowe	Własna sytuacja materialna							
	dużo lepsza	lepszta	niewo lepsza	podobna, taka sama	niewo gorsza	gorsza	dużo gorsza	trudno powie-dzieć
Inteligencja	3,3	20,0	8,3	46,7	16,7	1,7	0,0	3,3
Technicy, pracownicy handlu i usług	1,8	9,2	15,6	55,0	11,0	4,6	0,0	2,8
Urzednicy	0,0	0,0	16,3	62,6	12,2	2,7	3,4	2,7
Robotnicy:								
- wykwalifikowani	1,1	5,7	10,6	56,7	16,0	7,6	1,1	1,1
- niewykwalifikowani	0,0	1,5	7,7	43,8	20,8	13,1	4,6	8,5
Rolnicy	0,4	6,9	14,6	51,1	13,7	8,6	2,6	2,1
Emeryci i renciści	0,8	1,5	5,7	45,1	15,9	17,4	8,3	5,3
Ogółem	1,0	5,1	11,4	51,4	15,1	9,4	3,3	3,6

1 osobę jest w przypadku emerytów i rencistów o 52,1%, a w przypadku robotników niewykwalifikowanych o 46,6% za niski w stosunku do dochodu, jaki według nich jest niezbędny dla zaspokojenia podstawowych potrzeb. W pozostałych grupach społeczno-zawodowych różnice między dochodem uzyskiwanym a pożądanym nie są tak duże /tab. 4/.

Tabela 4. Porównanie miesięcznych dochodów osiąganych i pożądanym w ramach grup społeczno-zawodowych

w procentach

Grupy społeczno-zawodowe	Dochody na 1 osobę		Różnica między dochodami pożądanymi a uzyskiwanymi	
	uzyskiwane	pożądane		
	zł			%
Inteligencja	15 235	18 378	3 143	20,6
Urzednicy	11 963	15 236	3 273	27,4
Technicy, pracownicy handlu i usług	12 161	14 839	2 678	22,0
Robotnicy:				
- wykwalifikowani	11 258	14 989	3 731	33,1
- niewykwalifikowani	10 943	16 044	5 101	46,6
Emeryci i renciści	11 261	17 126	5 865	52,1
Ogółem	11 056	14 686	3 630	32,8

W perspektywie najbliższych 12 miesięcy większość badanych spodziewa się stagnacji sytuacji materialnej swoich gospodarstw domowych /tab. 5/. Będzie to, ich zdaniem, możliwe przede wszystkim dzięki utrzymaniu podobnego poziomu życia i struktury konsumpcji oraz dzięki temu, że zapowiedziane lub oczekiwane podwyżki zarobków, rent i emerytur zrekompensują wzrost cen detalicznych. Dość często nieprzewidywanie zmian w sytuacji materialnej w ciągu najbliższego roku badani wyjaśniali ogólnymi uwarunkowaniami gospodarczymi i ekonomicznymi. Utrzymania obecnego poziomu materialnego dzięki własnej aktywności i wzmożonej pracy spodziewa się natomiast bardzo nieliczna grupa badanych, głównie przedstawiciele

Tabela 5. Przewidywane zmiany w sytuacji materialnej gospodarstw domowych w ciągu najbliższych 12 miesięcy w podziale na grupy społeczno-zawodowe w procentach

Grupy społeczno-zawodowe	Kierunek zmian w sytuacji materialnej			
	poprawa	stagnacja	pogorszenie	niemożność przewidzenia lub brak opinii
Inteligencja	11,7	36,7	33,3	18,3
Urzędnicy	14,9	40,5	30,4	14,2
Technicy, pracownicy handlu i usług	24,8	41,3	25,7	8,3
Robotnicy:				
- wykwalifikowani	21,6	38,6	22,7	17,0
- niewykwalifikowani	14,0	41,9	24,8	19,4
Rolnicy	25,0	35,3	17,2	22,4
Emeryci i renciści	21,3	41,8	20,2	16,7
Ogółem	21,1	39,3	22,7	16,9

inteligencji. Jest to przejaw postawy obronnej tej grupy społecznej, która najczęściej /obok urzędników i robotników niewykwalifikowanych/ przewiduje pogorszenie się własnej sytuacji materialnej w ciągu nadchodzących 12 miesięcy, uzasadniając swój pesymizm ogólnym stanem gospodarczym kraju. Urzędnicy i robotnicy oraz emeryci i renciści przewidują pogorszenie się sytuacji materialnej głównie z powodu niemożności uzyskiwania dodatkowych dochodów.

Poprawy sytuacji materialnej własnych gospodarstw w perspektywie roku spodziewają się przede wszystkim rolnicy oraz emeryci i renciści, a także technicy, pracownicy handlu i usług oraz robotnicy wykwalifikowani. Sądzą oni, że nastąpi to na skutek podwyżek płac, rent i emerytur lub wzrostu dochodów z gospodarstwa rolnego. Robotnicy wykwalifikowani, technicy oraz pracownicy handlu i usług, zwłaszcza młodzi w wieku 25-39 lat, częściej liczą na własną aktywność w zdobywaniu dodatkowych dochodów oraz na wzrost dochodów z powodu zwiększenia się liczby osób pracujących w rodzinie. Rolnicy widzą dodatkowe możliwości poprawy sytuacji

materialnej dzięki oszczędnemu gospodarowaniu oraz bliskiej perspektywie ukończenia realizowanych inwestycji, remontów lub modernizacji. Warto zwrócić uwagę, że wśród emerytów i rencistów oraz rolników /zwłaszcza powyżej 60 lat/, oczekiwania poprawy własnej sytuacji materialnej mają często charakter życzeniowy; są wyrazem nadziei, że nastąpi ona wraz z poprawą ogólnej sytuacji gospodarczej kraju.

2. Poczucie zabezpieczenia finansowego na wypadek nieprzewidzianych wydatków

Większości gospodarstw domowych /75,0%/ miesięczne dochody wystarczają wyłącznie na zaspokojenie podstawowych potrzeb, przy czym prawie jednej trzeciej /28,6%/ na minimalnym poziomie. Wśród tych ostatnich znajduje się niemal co drugi badany rencista i co trzeci robotnik niewykwalifikowany. Na nieco więcej niż podstawowe potrzeby wystarcza miesięczny budżet co trzeciemu przedstawicielowi inteligencji, technikowi oraz pracownikowi handlu i usług /tab.6/. Oznacza to, że gospodarstwa domowe funkcjonują w zasadzie bez możliwości gromadzenia oszczędności. Brak zabezpieczenia finansowego na nieprzewidziane wydatki deklaruje zdecydowana większość respondentów /63,2%. Nie przygotowani na taką okoliczność czują się przede wszystkim emeryci i renciści /72,8%/ oraz robotnicy niewykwalifikowani /66,8%, przygotowani zaś - rolnicy /49,2%, technicy oraz pracownicy handlu i usług /40,4%/ - tabela 7.

Poczucie zabezpieczenia finansowego jest bardzo silnie uzależnione od posiadania rezerwy pieniężnej w gotówce, w PKO lub w innej formie. Osoby dysponujące taką rezerwą są przekonane, że zdecydowanie /84,1%/ lub raczej /75,8%/ mają zapewnioną przyszłość. Respondenci zdecydowanie nie przygotowani na nieprzewidziane wydatki w 87,4% nie deklarują posiadania oszczędności. Ogółem aż 56,6% dorosłych mieszkańców kraju nie ma rezerwy finansowej w PKO, w gotówce lub w innej formie. Spośród tych, którzy mają jakieś rezerwy /43,4%, 69% może utrzymać się z nich najwyżej 2-3 miesiące, 18,3% około pół roku, tylko zaś 12,7% dłużej niż pół roku.

Najczęściej nie mają żadnych oszczędności emeryci i renciści /64,2%/, robotnicy wykwalifikowani /62,1%/ i niewykwalifikowani /60%/. Ci spośród nich, którzy posiadają oszczędności, dysponują niewielkimi sumami, wystarczającymi na utrzymanie rodziny najwyżej przez około 3 miesiące. Nieco większe zasoby finansowe, pozwalające w razie konieczności na zaspokojenie bieżących potrzeb przez pół roku i dłużej, mają rolnicy i przedstawiciele inteligencji.

Tabela 6. Poziom zaspokojenia potrzeb w podziale na grupy społeczno-zawodowe

w procentach

Grupy społeczno-zawodowe	Miesięczne dochody wystarczają na zaspokojenie			
	podstawowych potrzeb na minimalnym poziomie	podstawowych potrzeb	nieco więcej niż podstawowych potrzeb	znacznie więcej niż podstawowych potrzeb
Inteligencja	10,0	48,3	33,3	8,3
Urzędnicy	20,9	50,0	25,7	3,4
Technicy, pracownicy handlu i usług	16,5	47,7	29,4	6,4
Robotnicy				
- wykwalifikowani	25,9	54,4	15,2	4,6
- niewykwalifikowani	38,8	47,3	9,3	4,7
Rolnicy	23,9	42,6	23,5	10,0
Emeryci i renciści	47,5	39,8	9,2	3,4
Ogółem	28,6	46,4	19,6	5,3

Tabela 7. Deklarowane przez badanych przygotowanie swoich gospodarstw na nieprzewidziane wydatki w podziale na grupy społeczno-zawodowe

Grupy społeczno-zawodowe	w procentach				
	Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Trudno powiedzieć
Inteligencja	11,7	26,7	31,7	30,0	0,0
Urzędnicy	3,4	29,1	37,2	29,1	1,4
Technicy, pracownicy handlu i usług	9,2	31,2	30,3	24,8	4,6
Robotnicy:					
- wykwalifikowani	3,0	28,8	40,5	25,4	2,3
- niewykwalifikowani	5,4	24,6	36,9	30,0	3,1
Rolnicy	10,8	38,4	34,1	14,2	2,6
Emeryci i renciści	4,2	21,6	36,4	36,4	1,5
Ogółem	6,2	28,1	36,3	26,9	2,4

3. Reakcje na podwyżki cen detalicznych z marca br.³

Zdaniem nieomal wszystkich respondentów ostatnie podwyżki cen wpłyną w znacznym stopniu na pogorszenie sytuacji materialnej większości polskich rodzin, a także ich własnych. W myśl powszechnej opinii bowiem /95,7%/ wzrost dochodów jest za mały w stosunku do wzrostu kosztów utrzymania wynikającego z podwyżek cen dóbr i usług konsumpcyjnych, a także postępującej inflacji. Panuje przekonanie, że trudności gospodarcze naszego kraju są duże /76,5%/ i będą się utrzymywały, gdyż w najbliższym czasie /w okresie roku - dwóch lat/ rozwój gospodarczy będzie taki sam lub wolniejszy niż obecnie /80,9%/. W związku z tym poziom życia ludności obniża się /65,7%/ lub co najwyżej utrzymuje /26,1%/. Za te same dochody można obecnie kupić znacznie, odczuwalnie mniej niż przed rokiem /81,4%/.

W wyniku ostatniej podwyżki cen pogorszenia sytuacji materialnej swojej rodziny obawiają się najbardziej emeryci

³ Na podstawie wyników badania "Aktualne problemy /6/" przeprowadzonego w kwietniu br. na 1491-osobowej próbie udziałowej dorosłej ludności Polski.

i renciści oraz robotnicy wykwalifikowani i niewykwalifikowani /tab.8/, nieco mniej przedstawiciele inteligencji i rolnicy.

Najważniejszą zdanem badanych reperkusją podwyżek cen będzie konieczność ograniczenia wydatków na usługi i wykonywanie wszystkiego co możliwe we własnym zakresie /80,3%, zmniejszenie bieżących wydatków na utrzymanie rodziny /66,1% i rezygnacja z zakupów artykułów trwałego użytku /65,9%. Pogorszenie zaspokajania podstawowych potrzeb przez zmniejszenie bieżących wydatków na utrzymanie rodziny przewidują głównie robotnicy niewykwalifikowani /79,1%, emeryci i renciści /75,8%, technicy oraz pracownicy handlu i usług /71,4%. Inne przewidziane skutki podwyżek cen to: konieczność przeznaczenia oszczędności na bieżące potrzeby /61,1% oraz ograniczenia w zaspokajaniu potrzeb wyższego rzędu /wydatki na kulturę - 55,3%, związane z życiem towarzyskim - 46%, wyjazdem na urlop - 42,8%. Takich skutków podwyżek cen obawiają się przede wszystkim emeryci, robotnicy niewykwalifikowani oraz urzędnicy.

Tabela 8. Ocena sytuacji materialnej gospodarstw po podwyżce cen w podziale na grupy społeczno-zawodowe

Grupy społeczno-zawodowe	Sytuacja materialna							
	pogorszy się w stopniu						nie zmieni się	
	bardzo dużym		dużym		niewielkim			
	a	b	a	b	a	b	a	b
Inteligencja	11,7	3,9	45,1	80,4	33,4	15,7	9,8	0,0
Urzędnicy	19,2	25,3	47,5	59,4	29,5	14,3	3,6	1,0
Technicy, pracownicy handlu i usług	23,8	27,6	44,9	53,9	24,5	17,7	6,8	0,8
Robotnicy:								
- wykwalifikowani	22,5	27,0	48,0	55,7	24,3	16,4	5,2	0,9
- niewykwalifikowani	26,6	21,5	43,1	55,1	23,6	22,2	6,7	1,2
Rolnicy	13,6	17,9	51,4	58,9	29,5	22,4	5,5	0,8
Emeryci i renciści	31,3	31,1	49,0	54,9	16,1	13,2	3,4	0,8
Ogółem	23,7	24,4	46,4	57,7	27,4	17,1	5,2	0,8
a - własne gospodarstwo, b - inne gospodarstwa.								

Większość badanych nie przewiduje konieczności zmiany pracy na lepiej płatną ani podejmowania dodatkowej pracy zarobkowej. Wśród tych, którzy uważają, że w ten sposób będą musieli się bronić przed skutkami ostatniej podwyżki cen znajdują się przede wszystkim robotnicy wykwalifikowani. Z koniecznością podjęcia dodatkowej pracy liczy się 52,5% spośród nich, z potrzebą zaś zmiany pracy na lepiej płatną 27% /przy średniej dla badanej zbiorowości odpowiednio 34,1 i 18%/. Podjęcie dodatkowej pracy przewidują również inteligenci /38%/, urzędnicy /39,4%/, zmianę zaś pracy - urzędnicy /29,2%/, technicy oraz pracownicy handlu i usług /27,4%/. Jedna czwarta ogółu badanych /25,4%/ uważa, że po podwyżce cen będzie zmuszona do zabiegania o pomoc rodziny. Są to głównie urzędnicy, technicy i robotnicy niewykwalifikowani. Niewielkie grupy osób uznały, że będą zmuszone zwrócić się o pomoc do państwa /9,6%/ i kościoła /7,6%/. O ten rodzaj pomocy będą zabiegać przede wszystkim emeryci i renciści /odpowiednio 15,2 i 18%/.
x
x x

Poziom ogólnego zadowolenia społeczeństwa z życia oraz z ważniejszych materialnych aspektów warunków życia jest bliski punktowi krytycznemu. Nieco bardziej zadowoleni są rolnicy i przedstawiciele inteligencji, technicy oraz pracownicy handlu i usług, najmniej zaś robotnicy niewykwalifikowani oraz emeryci i renciści⁴. Oni także czują się najbardziej zagrożeni obniżeniem materialnego poziomu życia w najbliższej przyszłości z powodu braku rezerw finansowych w formie oszczędności, a także niemożności uzyskania dodatkowych dochodów. Największą szansę na utrzymanie dotychczasowego poziomu życia mają przedstawiciele inteligencji. Oni bowiem są najbardziej aktywni w obronie własnych gospodarstw przed skutkami kryzysu - najczęściej podejmują dodatkową pracę. Są też najbardziej zabezpieczeni finansowo na wypadek nieprzewidzianych wydatków, co wynika w dużej mierze z mniejszej liczby dzieci na utrzymaniu i większej aktywności

---

⁴ Wartości indeksu zadowolenia dla podstawowych grup społeczno-zawodowych są następujące: inteligencja - 589, urzędnicy - 551, technicy i pracownicy handlu i usług - 586, robotnicy wykwalifikowani - 542, robotnicy niewykwalifikowani - 501, rolnicy - 604, emeryci i renciści - 521 punktów.

zawodowej kobiet w rodzinach inteligenckich. Również rolnicy są grupą w dużym stopniu zabezpieczoną przed degradacją materialnego poziomu życia /z wyjątkiem osób starszych/ - ich gospodarstwa są bowiem źródłem stosunkowo taniej żywności.

Generalnie gospodarstwa domowe we wszystkich grupach społecznych funkcjonują w poczuciu zagrożenia materialnego poziomu życia, w trosce o utrzymanie dotychczasowego poziomu zaspokajania potrzeb. Brak perspektyw na poprawę sytuacji materialnej jest źródłem niezadowolenia, wpływa demobilizująco na aktywność zawodową i społeczną.